

- Kononenko, P. 1984. *Suchasne selo v ukrainskii radianskii literaturi [Modern Village in Ukrainian Soviet Literature]*. Kyiv. [in Ukrainian]
- Kononenko, P. 1984. *Selo v ukrainskii literaturi [The Village in Ukrainian Literature]*. Kyiv. [in Ukrainian]
- Kostenko, L. 2012. *Ukrainska poetychna ontolohiia [Ukrainian Poetic Ontology]*. Kyiv. [in Ukrainian]
- Medvid, V. 2002. *Krov po solomi [Blood on Straw]*. Lviv. [in Ukrainian]
- Monastyrets'kyi, L. 2012. *Retsenziia na literaturno-krytychnyi narys Kononenka P. P. «Selo v ukrainskii literaturi». Monastyrets'kyi Leonid Semenovykh: nauk. studii (1965–2011 rr.) [Review of PP Kononenko's Literary-Critical Essay «Village in Ukrainian Literature»] / uporiad. Bashmanivskyi V., Chorna S. S. 106–109. [in Ukrainian]*
- Mushketyk, Yu. 2006. *Sud [Court]*. Kharkiv. [in Ukrainian]
- Osyka, S. 2016. *Nichni kupання v serpni [Night Swimming in August]*. Lviv. [in Ukrainian]
- Presich, O. 2018. *Orachi prerii. Ukrainska proza v Kanadi: [problemno-tematychni i zhanrovo-stylovi poshuky] [Prairie Plowmen. Ukrainian Prose in Canada: [Problem-Thematic and Genre-Style Searches]]*. Kyiv. [in Ukrainian]

УДК 316.347(477)«1991/2020»

DOI: 10.20535/2307-5244.51.2020.220191

В. К. Борисенко

ORCID 0000-0002-1342-2363

Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАН України

V. Borysenko

National Academy of Sciences of Ukraine M. Ryl'skyi Institute for Art Studies, Folkloristics and Ethnology

СТРАТЕГІЯ ІНТЕГРАЦІЇ ЕТНІЧНИХ ГРУП В УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ЗА ЧАСІВ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

*The Strategy of Ethnic Groups Integration into Ukrainian Society
During the Times of Independent Ukraine*

Україна, ставши на шлях демократичного розвитку та формування громадянського суспільства, дотримується міжнародних норм із забезпечення вільного та повноцінного розвитку кожної особистості, незалежно від її расового, етнічного, релігійного походження. Перебуваючи в складних політичних, економічних умовах держава дбає про всі верстви населення, забезпечуючи їх національну ідентичність, самобутні риси культури та звичаїв представників національних меншин і етнічних груп. Найважливішою проблемою є формування громадянського суспільства. Запорукою міжетнічної злагоди в країні є рівноправна інтеграція етнічних груп до українського су-

спільства. Розвиток міжкультурного діалогу на основі доброзичливості й поваги до всіх громадян, незалежно від національності, сприятиме взаєморозумінню, взаємозбагаченню й розквіту розмаїття культурних традицій.

Ключові слова: українці, інтеграція, ідентичність, етнічна група, національна меншина, демократія, громадянське суспільство.

The Ukrainian policy aspires to the intercultural dialogue with various representatives of ethnic communities. About 80% of ethnic Ukrainians live in Ukraine according to the last All-Ukrainian census of 2001. The Russian ethnic minority constitutes only 17% and the other ethnic groups form only 0.5% in the total number of population. The next census would make it possible to specify the objective picture of the contemporary ethnic structure of Ukraine, since the active migration processes took place within the current complex political and economic conditions. The proposed article is aimed at the describing of the real situation in Ukraine grounding on the study of the theoretical dialogues between ethnicities.

The purpose of the article is also to disprove the myth which is widely disseminated in Ukraine regarding the alleged polyethnicity of the Ukrainian population and the fallacious statements of separate politicians about the offence against the breach of the national minorities rights.

There are old-established traditions of the tolerant attitude to all groups of the other ethnoses in Ukraine. According to the sociologists data, there is no problem or enmity to people speaking the other languages for the majority of Ukrainians.

Ukrainians themselves in the conditions of borderline and communication with the Hungarians, Romanians, Poles, Russians master their languages easily. This fact facilitates communication and development of good relations. The rights of national minorities and ethnic groups are vested legislatively in the juridical documents and laws.

The Declaration of State Sovereignty of Ukraine has become the first juridical deed, where the equal rights of all ethnic groups, populating Ukraine, are fixed. It is announced that the state secures parity of all citizens despite of the origin, social and property state, racial and national appliance, sex, education, language, political views, religious beliefs, kind and nature of occupation, place of dwelling and other circumstances. The state guarantees equal political, social, economic and cultural rights to all nations, national groups, citizens, living on its territory, according to the Declaration of the Rights of Nationalities (1991). The ethnic groups rights for the preservation of their culture are fixed in the Constitution (1996). We rely upon the minorities integration into Ukrainian society on the principles of respect and deeper perception of cultures, the revival of Ukrainian culture.

Keywords: Ukrainians, integration, identity, ethnic group, national minority, democracy, civil society.

Кожна країна має свою історію формування її етнічного складу. До більшості населення України протягом багатьох століть вливалися певні іноетнічні групи людей, які поселялися серед українців. Частина з них асимілювалася природнім шляхом і риси їх частково проявлялися в антропології. Серед руських більшало чорнявих, або навпаки. Також зміни серед прибульців відбувалися досить часто. Якщо поглянути в середньовіччя, то на економічний і культурний розвиток переважно міст України впливали етнічні групи євреїв, вірмен, поляків, німців, греків тощо. Але з часом у складному ХХ ст. чимало представників цих груп залишили територію України. Проте українці завжди були більшістю й становили в різні століття понад 80% населення, яке мешкало здебільшого в селах. Міста мали дещо строкатий склад. Відомий етнотомограф Всеволод Наулко навів таблицю розміщення українців у світі та в Україні у XVIII–XX ст. і зазначив, що території будь-якого етносу є досить динамічною категорією. Вони залежать від кількісного співвідношення народів і багатьох інших чинників. Однак кількість і питома вага українців саме в межах основного етнічного масиву їх розселення завжди була найбільшою. (Наулко, В. 1998, с. 9). Це показують Ревізькі сказки XVIII ст., а також підтверджують усі відомі переписи населення, які з 1897 р. проводились у певні проміжки часу. Ця тенденція залишається незмінною.

Мета статті полягає в тому, аби з'ясувати поняття й дефініції, що стосуються міжетнічних взаємин різних спільнот, і показати стратегію інтеграції для продовження інтегративного розвитку відносин та поліпшення політичного клімату в стосунках більшості й меншості.

Так, за останнім Всеукраїнським переписом українців 2001 р. в Україні 77,8%. Соціологічні дослідження останніх років свідчать, що українців значно вищий відсоток, бо чимало людей інших національностей мігрували з країни, де йде російсько-українська війна. Серед вибулих найбільша частка саме росіян. Міграції населення, їх переміщення завжди зазнають коливань. Вони збільшуються чи зменшуються з різних причин. Такі потужні міграції відбувалися після Першої та Другої світових війн. Вони були переважно не з доброї волі населення. Це розкуркулені українські селяни, які зі злої волі опинялися в Сибіру, в степах Казахстану. Депортацій зазнали учасники національно-визвольного руху та їхні родини. Ще перед Другою світовою депортували німців, греків, болгарів, поляків та ін.

У ХХІ ст., в епоху посиленої урбанізації та глобалізації, міграції у світі збільшилися в десятки разів. Вони теж мають різні причини: від біженців з країн, де триває війна, до добровільної міграції в пошуках високоякісного навчання, працевлаштування, вищого рівня життя, створення сімей тощо. Добровільна еміграція нині переважає. Україна не є винятком і міграційні процеси дуже активні. Мігрують не лише українці, але й представники різ-

них етнічних груп, зокрема чимало виїхало поляків, чехів, німців, угорців. На жаль, через тривалий проміжок часу між переписами, немає можливості точно визначити динаміку зменшення чи збільшення кількості представників етнічних груп в Україні. Тому мусимо користуватися, хоч і значно застарілими, даними Всеукраїнського перепису 2001 р., а також результатами наукових досліджень. В Україні було прийнято низку законів про порядок виїзду з України та в'їзду в Україну, що полегшило для людей переміщення. Це стосувалося як українців, так і представників етнічних груп. Найбільший відсоток емігрантів становив потік з прикордонних областей, зокрема з Закарпаття. Як свідчать соціологічні дослідження й статистичні дані, до Угорщини з 1995 р. по 2002 р. виїхало 61,7% етнічних угорців, до Польщі — 11% етнічних поляків (Малиновська, О. 2004, с. 9). Таке співвідношення мало низку причин. Це проживання угорців у сусідській близькості зі своєю матірною батьківщиною, збереження національної свідомості та мови. Може виявитися, що угорців в Україні близько 50 тис., а не 157 тис., як 2001 р. «... Угорці Закарпаття належали до етнічних спільнот, які найширше користувалися правами, передбаченими законодавством України. Доволі швидко вони створили завершений цикл освіти — від дитячих садочків до відділень у вищих рідною мовою, вільно використовували національну мову та символіку» (Якубова, Л. 2019, с. 102). Поляки втратили мову протягом багатьох століть перебування в Україні. Ще дослідники XIX ст. доводили, що поляки Поділля, Волині потрапили під вплив української культури та мови.

Україна має давню традицію толерантного ставлення до представників різних етнічних спільнот, і це добре висвітлено в етнографічній літературі (Наулко, В. 1975). Понад століття існують різні товариства, установи, розпорядження урядів про захист національних меншин. 2019 р. Міністерство культури України й Департамент у справах релігій та національностей відзначили 100-річчя державного органу з питань етнополітики в незалежній Україні на спеціальній конференції та публікацією низки наукових статей. (2019).

Отже, в глобалізованому світі, коли міграції активізуються, відповідно постають і нові завдання перед країнами приймання. Етнічна карта в Україні, де окрім переважно українського масиву, існують іноетнічні вкраплення, які в більшості не проживають компактно і дуже нечисленні. Це дало політикам проросійського напрямку підстави перебільшувати роль етнічного фактору в розбудові української держави й гучно порушувати питання про 130 і більше етносів в Україні. Однак аналіз Всеукраїнського перепису 2001 р., як і попередніх ще за існування СРСР, показав фальшування етнічної карти України. Політизація етнічності призвела до багатьох непорозумінь у розвитку міжетнічних відносин, які в Україні були відносно толерантними. Щоб применшити роль українців у формуванні суспільства, звідусіль лунали

відозви про 130 народів в Україні. Академік Іван Дзюба неодноразово зазначав, що «офіційна пропаганда активно експлуатує визначення на кшталт: “народи України”, “Україна — багатонаціональна республіка” і сенс таких формул зрозумілий — поставити під сумнів право українського народу вирішувати долю своєї Вітчизни» (Дзюба, І. 1998, с. 12). Цей міф про 130 «народів» заважає створити об’єктивну картину розміщення етнічних спільнот в Україні й справедливу політику розвитку етнічних груп та їх інтеграцію до українського суспільства. Адже статистичні дані показують, що серед цих 130 «народів» понад сотню становлять поодинокі представники різних націй, бо у світі вже майже немає країн, де б не були прибульці з інших країн та континентів. Так, в Україні за переписом 2001 р. до цих міфічних «народів» належать алеути — 6 осіб, юкагири — 12, євреї середньоазійські — 13, ітельмени — 18, тофалари — 18, долгани — 26, нганасани — 26 та багато інших (Борисенко, В. 2015, с. 25). Ще багато мігрантів радянського часу прибули з тодішніх союзних республік. Це таджики, узбеки, казахи, азербайджанці й інші, які проживають переважно розпорошено в містах, мають свої культурні товариства. Дослідники стверджують, спираючись на статистику, що в Україні, окрім українців, які становлять переконливу більшість — 77,8% — є ще 13–15 етнічних спільнот, які живуть переважно в містах і становлять, окрім росіян, частіше менше, ніж піввідсотка. Це білоруси 0,6%, молдовани — 0,5%, болгары — 0,4%, угорці — 0,3%, румуни — 0,3%. Решта: поляки, вірмени, греки, татари, роми, німці, гагаузи становлять по 0,2–0,1% від усього населення (Євтух В. Б. & Трощинський В. П. 2004). Росіян за переписом 17,3%, але на сьогодні цифра потребує значних коректив, як і наявності інших мігрантів.

Тут варто зазначити, що Україна зі здобуттям незалежності відразу заявила про свою політику щодо етнічних спільнот. Першим юридичним актом, де зафіксовано рівні права всіх етнічних груп, які населяють Україну, стала Декларація про державний суверенітет. У ній проголошено, що держава забезпечує рівність перед законом усіх громадян незалежно від походження, соціального і майнового стану, расової та національної належності, статі, освіти, мови, політичних поглядів, релігійних переконань, роду й характеру занять, місця проживання та інших обставин.

У листопаді 1991 р. Верховна Рада України прийняла Декларацію прав національностей, де чітко сформульовано принципи політики незалежної України. В документі акцентується на тому, що наша держава гарантує всім народам, національним групам, громадянам, які живуть на її території, рівні соціальні, економічні й культурні права. Ставлення України як держави до вирішення національно-культурних і мовних проблем закріпила Конституція, прийнята 28 червня 1996 р. І варто підкреслити, що Україна дотримується взятих на себе зобов’язань. У багатьох міжнародних документах наго-

лошується на праві представників етнічних груп брати участь у всіх ланках законодавчої та виконавчої влади. В цьому плані очевидно, що в Україні цих порад дотримуються серед усіх гілок влади.

Вияснивши етнічну карту, важливо з'ясувати поняття і дефініції, що стосуються національних меншин, етнічних груп, корінних народів. Мусимо визнати, що в міжнародній практиці не існує визначення національних меншин. Комісія ООН пропонувала кілька варіантів, які дуже приблизно формулюють поняття «меншини в країні». До них входять такі показники, як мова, що відрізняється від панівної частини населення, кількість, компактність. Виходячи з цього, низка країн, зокрема Франція, не визнає наявності в них меншин. Вчені прийшли до одностайної думки, що розробка універсального визначення меншин навряд чи можлива. Міжнародні експерти ОБСЄ підтверджують, що кожна країна має сама визначити кількість національних меншин, бо в міжнародних документах такого визначення немає. Чіткості щодо того, що таке «національна меншина» не дає і прийнятий Закон «Про національні меншини в Україні» (1992). Тому політики легко заговорили про 130 «народів». Якщо аналізувати етнічну карту України за такими прийнятими критеріями, як компактність, кількість, історія поселення, давність проживання, самосвідомість, то до національних меншин в Україні можна віднести: молдован (0,5%), росіян (17,3%), румунів (0,3%), болгарів (0,4%), угорців (0,3%). Як бачимо, серед п'яти меншин лише росіяни мають помітну величину. Але й вона далеко не точна, бо серед них чимало зросійщених українців, євреїв, вірменів та представників інших етнічних спільнот. Російська меншина дуже неоднорідна за історією поселення, часом перебування в Україні (від старообрядців XVIII ст., військових поселенців до мігрантів другої половини XX ст.). Але є реальність і відповідно суспільство має виробляти адекватні норми спілкування з різними поглядами, релігійними переконаннями, збереженням ідентичності. Існує й принциповий підхід до понятійної-термінологічного апарату: «...це намагання поступово відмови від вживання в науковому обігу поняття “національна меншина”, заміна його і в правовому полі України на поняття “етнічна група”» (Панчук, М. 2012, с. 72). Ця думка цілком слушна, бо досить численні анклавні українці у Росії, Канаді, США, незважаючи на кількість і давність проживання, не належать до національних меншин, а вважаються «етнічними групами». Це визначення дає можливість уніфікувати підхід до різних спільнот, незалежно від часу проживання в Україні. Прикладом можуть бути понад 10 тисяч турків-месхетинців, яким Україна дала притулок у 1990-х рр. Наукове визначення етнічної групи у світовій науці є усталеним. Етнічна група — це частина якогось етносу, котра через певні обставини (депортації, вирівнювання кордонів, переселення, міграції) відірвалася від нього і проживає в іноетнічному середовищі й певною мірою

зберігає свої етнокультурні особливості. В Україні навіть малесенькі етнічні групи мають свої культурні товариства, заново вивчають давно забуті мови (греки, вірмени, поляки та ін.). Так, за переписом 2001 р. рідною мову своєї національності визнало лише 6,4% греків, 12,9% — поляків, 12,2% — німців (Національні меншини в Україні. 2003, с. 12–13). Існувало чимало проблем на рівні мовних практик у повсякденному житті. Населення південно-східних регіонів, навіть при переважанні українців, послуговувалося російською мовою, бо понад половина шкіл іще з 1950 рр. були російськими. В деяких містах Сходу українських шкіл не було зовсім. Зрозуміло, що такий стан справ знижував знання української культури й мови, що в результаті віддзеркалилось у військовому протистоянні. Росіяни, які перебували в панівному становищі щодо українців, болісно реагують на своє перебування у незалежній Україні. Вони не хочуть вивчати українську мову і, хоча ніякого утиснення їхньої культури немає, радше навпаки, політики проросійського напрямку добиваються розширення прав уживання російської. В цих постійних і гострих суперечках ніколи не потрібно забувати, що українську мову жорстко забороняв царський уряд Росії від часів Петра I, Катерини II, Валуєвським циркуляром (1863) та Емським указом (1876), обмежував радянський тоталітарний режим, починаючи з постанов 1938 р. Саме українська мова сьогодні найбільше потребує захисту на всіх рівнях від ЗМІ до книгодрукування, розширення навчальних планів.

Етнографічні спостереження яскраво засвідчують інтеграцію різних етнічних спільнот на побутовому рівні. Відбувається активний взаємообмін у народній кулінарії, одязі, народній архітектурі, оздобленні інтер'єру тощо. В деяких країнах люди з одного будинку можуть бути роками незнайомі, тоді як в Україні традиція добросусідства має важливе значення. За уявленнями українців «сусід — найближчий родич». Тому сусіди завжди шановані на весіллях та інших гостинах, незалежно від національності. Та не вгамовуються політики антидержавних настроїв. Ще 2002 р. моніторинг міжетнічної ситуації Держкомнацміграції свідчив, що в нас спостерігається безконфліктний, інтегративний тип розвитку міжнаціональної взаємодії (Кривицька, О. 2005, с. 24). На сьогодні відчуваємо, що цей тип розвитку зберігається, але політики все більше загострюють питання етнічності. Це загострення проявилось у розробці надуманого проекту Закону про корінні народи. На Експертному обговоренні проекту Концепції державної етнополітики в Україні, що відбулося 14 червня 2018 р. в Києві за ініціативи Міністерства культури України та Офісу Верховного Комісара ОБСЄ у справах національних меншин за участю Ільзе Брандс Керіс — члена Комітету ООН з прав людини й Експертного коментатора професора д-р Райнера Хофмана в гостей виникло зауваження про неточність дефініцій, зокрема й про корінні народи, що не відповідає міжнародним визначенням. Бо згідно з міжнародними тлума-

ченнями до корінних народів належить тубільне населення та його нащадки, які проживали на цій землі до приходу колонізаторів. Усім відомо, що до них належать індіанці Канади й Америки, саами у Фінляндії, аборигени Австралії, бушмени Африки, народи Сибіру та Півночі Росії. Політологи віднесли до корінних народів в Україні кримських татар, караїмів і кримчаків та підготували проект Закону, який містить безліч суперечностей. Етнічна група караїмів (1196) — це зросійщена спільнота, яка проживає в Криму. Громади караїмів у Луцьку, на Івано-Франківщині перестали існувати ще на початку 2000 р. у зв'язку з міграцією до Ізраїлю. Останній караїм пенсійного віку з м. Галич виїхав до Ізраїлю 10 років тому. Десяток осіб у Мелітополі зберігають свої культурні особливості лише дуже частково (на рівні художньої самодіяльності), що не дає підстав для визначення їх як корінного народу. А куди віднесемо караїмів Литви, Росії? Абсолютно слушною є думка провідних учених (Свтух, В. & Трощинський, В. 2004, с. 4) які в праці «Етнонаціональна структура українського суспільства» написали: «Щоправда у Конституції України йдеться також про корінні народи. На нашу думку, поняття “корінний народ” безпідставно потрапило у правові документи України, оскільки воно не визначене і, скажімо, за традиційним сприйняттям корінних народів у міжнародній практиці не може бути застосоване в українському контексті». Та політики дотримуються хибної думки, попри аргументи науковців. Зокрема, провідні вчені Національної академії наук України писали, що в дискусіях навколо окремих положень Конституції відділ національних меншин дистанціювався від потреби у введенні до Основного Закону поняття «корінні народи». Вчені слушно передбачали, що з'явиться невиправдана спокуса у багатьох зарахувати себе до корінних народів, що й сталося. Вчені наголошували: «Водночас, міжнародні правові документи під поняттям “корінні народи” визнають не традицію розселення, а, в першу чергу, наявність примітивного, що потребує захисту, способу колективного існування та господарювання, який ні до однієї національної меншини, а тим більше до українського етносу не підходить... вчені відділу звертали увагу відповідних державних органів на недопустимість поділу етнічних груп на “корінні” і “некорінні”, на небезпеку викликати додаткову політизацію етнічності в зв'язку як з отриманням, так і не отриманням певного привілейованого становища» (Панчук, М. 2012, с. 72) На жаль, політики не прислухалися до думки вчених і зареєстрували проект Закону України «Про права корінних народів України», який зовсім не передбачає інтеграції етнічних груп до українського суспільства, містить багато суперечностей і не може бути прийнятий як Закон. Отже, невизначеність понять навколо національних меншин та етнічних груп і окремих представників інших етносів, корінних народів вносить додаткову напругу в суспільстві, не сприяє консолідації суспільства. В Україні явно сфальсифікована етніч-

на карта, перебільшено наявність тих міфічних «народів», спостерігаються намагання нав'язати окремим російськомовним етнічним групам мову, якої вони ніколи не знали. Яскравий приклад — греки Приазов'я. Для них видають підручники новогрецькою мовою, якої вони не знали і природно, що інтерес до неї зменшився в разі порівняно з 1990-ми рр. Половина греків взагалі є тюркомовними і, може, їм краще вивчати турецьку, а найкраще було б вивчати українську, бо живуть вони в Україні.

Для інтеграції в українське суспільство насамперед важливо краще і глибше ознайомлювати представників усіх етнічних спільнот з українською культурою, мовою, щоб вони не почувалися тут чужими, розуміли, що живуть у доброзичливій родині з глибокою традицією та багатою культурою і їхнє майбутнє залежить від порозуміння й міжкультурного діалогу. Багато європейських країн обрали саме такий шлях інтеграції. Вони створюють у своїх країнах (зокрема, в Молдові) безкоштовні курси вивчення державної мови, дитячі садочки, спеціальні початкові курси для вивчення мови країни приймання (Австрія, Німеччина). Варто підкреслити, що в повсякденні є досить тісна інтеграція етнічних спільнот, вже звичними стали змішані шлюби, які найбільше сприяють засвоєнню традицій представників обох етносів. Особливо у змішаних селах шанують традиції різних етнічних груп, відбуваються взаємні запозичення символіки, різних форм декоративного житкового мистецтва. Вишиванка стала улюбленим предметом одягу не лише українців, але й представників інших народів. Весільний коровай, калач набули поширення майже серед усіх спільнот в Україні. І це ніяк не роз'єднує народи, а, навпаки, сприяє взаємовпливам, що формують майбутнє кожної з культур. Важливо поглиблювати етнологічне вивчення цих етнічних процесів у життєдіяльності етносів, а політикам не підживлювати надумані тези про утиски, бо насправді ніхто не утискує етнічні групи. В Україні не існує мовної проблеми, люди чудово розуміються між собою. Дослідники слушно стверджують, що комплексні дослідження етнополітологів спрямовані на пошук шляхів ефективного управління політичними процесами в умовах множинності різних культур, релігійних та етнічних груп (Рафальський, О. О. 2018, с. 388). Міжнародні документи застерігають від того, щоб ідея збереження культур меншин не створювала для них ізоляції, щоб вони безперервно контактували з культурою більшості, що вивчення рідної мови не має позначатися на знанні державної мови (Люблянские рекомендации по интеграции разнообразных обществ. 2012). В умовах російської агресії та потужної неправдивої пропаганди, підтримки з боку Росії спекулятивних рухів політичного русинства, Україні важливо зберігати міжетнічну злагоду на умовах толерантності й поваги до культурного розмаїття.

2019. 100-річчя державного органу з питань етнополітики в незалежній Україні як історія захисту національних меншин: державні інституції та міжнаціональні відносини — досвід, виклики, завдання. *Збірник наукових матеріалів*. Київ, 600 с.

Борисенко, В. К. 2015. Міф та правда про 130 «народів» в Україні. *Народна творчість та етнологія*. № 4.

Дзюба, І. 1998. *Між культурою і політикою*. Київ.

Євтух, В. Б. & Трошинський, В. П. & Галушко, К. Ю. та ін. 2004. Етнонаціональна структура українського суспільства: довідник. Київ.

Кривицька О. 2005. Конфліктний вимір етнонаціонального розвитку України. *Політичний менеджмент*. № 2.

Люблянские рекомендации по интеграции разнообразных обществ. Ноябрь 2012. ОБСЕ.

Малиновська, О. 2004. *Україна, Європа, Міграція: міграції населення України в умовах розширення ЄС*. Київ.

Наулко, В. 1998. *Хто і відколи живе в Україні*. Київ.

Наулко, В. И. 1975. *Развитие межэтнических связей на Украине*. Киев. 275 с.

Національні меншини в Україні. 2003. Інформаційно-бібліографічний покажчик. Київ. Вид. друге, доповнене.

Панчук, М. І. 2012. *Політологічні розвідки*. Київ.

Рафальський, О. О. 2018. *Консолідація українського суспільства: етнополітичний вимір*. Київ.

Якубова, Л. 2019. Національні меншини України: пошуки місця в модерному українському проєкті (1991–2013). *Збірник наукових матеріалів*. Київ. 600 с. з іл.

2019. 100-riichchia derzhavnoho orhanu z pytan' etnopolityky v nezalezhniy Ukrayini yak istoriya zakhystu natsional'nykh menshyn: derzhavni instytutsiyi ta mizhnatsional'ni vidnosyny — dosvid, vyklyky, zavdannia. *Zbirnyk naukovykh materialiv [A Centenary of the State Body on the Issues of Ethnic Policy in Independent Ukraine as the History of the National Minorities Defence: State Institutions and International Affairs — Experience, Challenges, Tasks. Collected Scientific Materials]*. Kyiv. [in Ukrainian]

Borysenko, V. 2015. Mif ta pravda pro 130 'narodiv' v Ukrayini [Myth and Truth about 130 'People' in Ukraine]. *Narodna tvorchist ta etnolohiya*. № 4. [in Ukrainian]

Dziuba, I. 1998. *Mizh kul'turoyu i politykoyu [Between Culture and Policy]*. Kyiv. [in Ukrainian]

Yevtukh, V. & Troshins'kyi, V. & Halushko, K., et al., 2004, *Etonatsional'na structura ukrayinskoho suspil'stva: dovidnyk [Ethnonational Structure of Ukrainian Society: Refernce Book]*. Kyiv. [in Ukrainian]

Kryvytska, O. 2005. Konfliktnyi vymir etnonatsionalnoho rozvytku Ukrayiny [Conflict Dimension of Ethnonational Development of Ukraine]. *Politychnyi menedzhment*. № 2. [in Ukrainian]

Liublyanskie rekomendatsii po integratsii raznobraznykh obshestv [Ljubljana Recommendations concerning the Integration of Various Societies]. November 2012. OBSE [in Ukrainian]

Malynovs'ka, O. 2004. *Ukrayina, Yevropa, Mhratsiya: mhratsiyi naselennia Ukrayiny v umovakh rozshyrennia YeS [Ukraine, Europe, Migration: Migrations of the Population of Ukraine in the Conditions of EU Expansion]*. Kyiv. [in Ukrainian]

Naulko, V. 1998. *Khto i vidkoly zhyve v Ukrayini [Who and Since Live in Ukraine]*. Kyiv. [in Ukrainian]

Naulko, V. 1975. *Razvitiye mezhetnicheskikh svyazei na Ukraine [Development of Interethnic Contacts in Ukraine]*. Kiev. [in Russian]

Compiled by I. Vynnychenko & V. Horovyi. 2003. *Natsional'ni menshyny v Ukraini: informatsiyno-bibliohrafichnyi pokazhchuk [National Minorities in Ukraine: Information-Bibliographic Index]*. Kyiv. [in Ukrainian]

Panchuk, M. 2012. *Politolohichni rozvidky [Studies of Political Science]*. Kyiv. [in Ukrainian]

Rafalskyi, O. 2018. *Konsolidatsiya ukrayinskoho suspil'stva: etnopolitychnyi vymir [Consolidation of Ukrainian Society: Ethnopolitical Dimension]*. Kyiv. [in Ukrainian]

Yakubova, L. 2019. *Natsional'ni menshyny Ukrainy: poshuky mistsia v modernomu ukrayins'komu proyektі (1991–2013). Zbirnyk naukovykh materialiv [National Minorities of Ukraine: Search for the Place in Modern Ukrainian Project (1991–2013). Collected Scientific Papers]*. Kyiv. [in Ukrainian]

УДК [94:30](=16):37.091.64«1991/2000»

DOI: 10.20535/2307-5244.51.2020.220192

Козак О. В.

ORCID: 0000-0003-4283-8824

Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна.

O. Kozak

V. N. Karazin Kharkiv National University

**СОЦІАЛЬНА ІСТОРІЯ
ПІВДЕННИХ ТА ЗАХІДНИХ СЛОВ'ЯН (1991–2000-НІ РР.)
В УКРАЇНСЬКІЙ НАВЧАЛЬНІЙ ЛІТЕРАТУРІ**

*Social History of Southern and Western Slavs (1991–2000)
in Ukrainian Educational Literature*

У статті проаналізовано соціальні аспекти життя західно- і південно-слов'янських спільнот на шляху формування ринкової економіки та становлення демократії в дзеркалі навчальної літератури для вищих навчальних закладів України. Встановлено, що, попри фрагментарність звернень до соціальної історії, вони виявляються необхідними для розкриття драматизму доби. Обґрунтовується теза, що інвазії у предметно-тематичне коло соціальної історії досліджуваних спільнот мали як прикладний, так і науковий характер.

Ключові слова: історіографія, підручники, сучасна історія, західні та південні слов'яни, Центральна-Східна Європа.

The slavic community played and still is playing a significant role in forming European civilization and the geopolitical situation on the continent. The pur-